

---

27 Mayıs Askeri Darbesi
DP Dönemi Asker-İktidar İlişkileri

Yrd. Doç. Dr. Şerif Demir

---

27 Mayıs bu ülke kültüründe Osmanlı Devletiyle birlikte son bulmuş olan darbe geleneğini tekrar canlandırdı.

Cumhuriyet tarihinde hükümeti devirmeye yönelik birçok darbe ve muhtıra yaşandı fakat bunlar içinde 27 Mayıs darbesi pek çok yönden farklılık gösterir. Türkiye'deki hükümeti devirmeye yönelik darbeciliğin tarih ve mantığını anlamak için 27 Mayıs darbesinin çok iyi bilinmesinde fayda vardır.

27 Mayıs'a giden yolun ilk taşları 14 Mayıs 1950 seçim sonuçlarıyla döşenmeye başladı. 14 Mayıs seçimleri neticesinde Demokrat Parti(DP)'nin ezici bir sayı ile TBMM'ye hâkim olması, ülke genelinde büyük bir coşkuya sebep olurken, özellikle 27 yıldır ülkeyi yöneten ve yönetmeye alışmış bir partinin mensupları ve partiyle bütünleşmiş bürokrasi için büyük bir kâbus gerçekleşmiş oldu. DP'nin kazandığı seçim sonuçlarından rahatsız olan bir grup asker, CHP'yle temasa geçip seçimlere hile karıştırıldığını iddiasını ileri sürerek seçimleri iptal etmek istediler. Böylece DP'nin önü kesilecekti. Askerlerin seçimi iptal etme çabaları karşısında duran İsmet İnönü, bu tür niyet ve gayretlere engel oldu. İsmet Paşa'dan bekledikleri ilgi ve desteği

göremeyen asker, kışlasına geri dönerek seçim sonuçlarına müdahale etmekten vazgeçti. Cumhuriyet tarihinde ilk kez ordu bu kadar açık bir şekilde siyasete müdahale edip seçim kazanan DP'nin önünü kesmeye çalışıyordu. Aslında seçimlere CHP lehinde müdahale etmeyi düşünenler kadar CHP'nin uzun iktidarından rahatsız olan askerler de vardı. Bu askerler DP iktidarına sempati duyuyordu, seçimleri DP'nin kazanmasından da son derece memnundular. Seçimlerde Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın arkadaşları Gn. Ali Fuad Cebesoy ve Gn. Fahri Belen'de DP'nin yanında yer aldılar.

DP'nin seçimi kazanmasına müteakip, Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar, Başbakanlığa Adnan Menderes ve Meclis Başkanlığına Refik Koraltan, Dışişleri Bakanlığına Fuad Köprülü seçildi. Böylece yıllardır CHP geleneğinden gelen, fakat DP'nin kurucu lider kadrosunu oluşturan bu ekip, ülke yönetimine hâkim oldu. 14 Mayıs seçimleriyle iktidara farklı bir sosyal sınıf yâ da ideolojik parti gelmedi. O dönem içinde DP ve CHP'nin programlarından kadrolarına kadar pek çok ortak noktası vardı. Aralarındaki ayrışma zamanla ortaya çıkacaktı. Askerin muhalefetle teması ve seçimlere müdahale fikrinden DP iktidarının haberi oldu. Bu durum, partide büyük bir rahatsızlığa sebep oldu. Seçim sonrasında Anamuhalefet lideri İsmet İnönü'nün sıklıkla üst düzey askerler tarafından ziyaret edilmesi iktidarı iyice tedirgin etti. Başbakan Menderes DP grup toplantısında DP'li milletvekillerinin ısrarlı sorularına "Biz şimdi kendilerinden (CHP) teminat istemek mecburiyetindeyiz" dedi. DP iktidara gelmişti ama kendisini muktedir görmüyordu.

Asker ile DP iktidarı arasındaki karşılıklı güvensizlik, Haziran ayının ilk günlerinde patlak verdi. Bir asker'in ihbarı üzerine DP, genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarını "darbeye kalkışacaklar" iddiasıyla görevlerinden aldı. On yıl sürecek DP iktidarının ilk icraatı, asker üzerinde kapsamlı bir değişiklik gerçekleştirilmiş oldu. Başbakan Menderes, orduya hâkim olmadan iktidara sahip olunamayacağını düşünüyordu. DP'nin bu ani ve kapsamlı operasyonu asker içinde rahatsızlığa sebep oldu. Asker her şeyden evvel DP yönetiminin kendilerine güvenmediği izlenimine sahip olmuştu. Ordu ile DP arasında karşılıklı güvensizlik durumu vardı.

DP, yıllardır CHP liderlerine bağlılığı şüphe götürmeyen asker ile yeni sivil yönetim arasında sağlıklı bir zemin oluşturmak istiyordu. Bu amaçla DP, orduda yeni bir yapılanma arzusu içindeydi. Aslında böyle bir dönüşüm ve gelişime de ihtiyaç vardı. Milli Mücadele döneminin saygın komutanları görevlerini sürdürüyordu. Bu yaşlı komutanlar, II. Dünya savaşı sonrası gelişen yeni savaş teknolojilerine çok yabancıydılar. Ordunun gençleştirilmeye ve dünya ile uyum sağlayabilecek yeni komuta kadrolarına ihtiyacı vardı. DP iktidarının ilk dört yılında dört kez milli savunma bakanı değişti. Her bakan iddialı ve yeni projelerle geliyor fakat hiçbir bakan

bu projeleri tam anlamıyla hayata geçiremeden görevinden ayrılıyordu. DP'nin ilk milli savunma bakanı, Refik Şevket İnce'ydi. Bakan sivil yargının yanında askeri bir yargının varlığına itiraz ederek askeri yargıyı kaldırmak için çaba gösterdi. Bakanın projesine göre askeri yargı sivil yargıya bağlanarak sivil yargı tek ve daha güçlü bir hale getirilecekti. Bu düzenlemeye askerler şiddetle tepki gösterdiler. Hükümet askeri yargıyı sivil yargıya bağlama çabalarını durdurduğu gibi kendi Milli Savunma Bakanını da görevden aldı. DP'nin bir başka milli savunma bakanı, Emekli Alb. Seyfi Kurtbek'di. Bakan ordunun yeniden yapılandırılması ve daha modern bir sistemle daha da gençleştirilmesi için çalışmalara başladı. Öncelikle Cumhurbaşkanı ve Başbakanın desteğini alan Bakan Kurtbek, kapsamlı bir hazırlık içine girdi. Emekli olacağını anlayan pek çok general çok yünlü bir kampanya yürüterek Bakan Kurtbek'in kamuoyunda yıpranmasını sağladılar. Ayrıca askerler yeni reform planından rahatsız olduklarını Başbakan Menderes'e farklı kanallardan iletiler. Başbakan önce projeyi erteleme kararı aldı, ardından proje tamamen rafa kaldırıldı. Bunun üzerine Bakan Kurtbek istifa etmek zorunda kaldı.

DP'nin ordu üzerinde reform yapmakta başarısız olmasının en önemli sebebi usul hatası yapmasıydı. DP'li Bakanlar gerçekleştirmeyi düşündükleri düzenlemeleri askerle mutabakat sağlamadan hayata geçirmeye çalıştılar. İktidar olmanın bu hakkı doğrudan kendilerine verdiğini düşünen bakanlar her seferinde başarısız oldular. Zira kendilerine danışılmadan ya da kendilerini tasfiye edecek hiçbir projeye olumlu bakmayan rütbeli askerler, hükümete karşı farklı kanallar üzerinden baskı yaparak her türlü değişim ve yenileşmeyi engellediler. Asker ile siviller arasında meydana gelen çatışma durumunda hükümet, kararlı durmayarak her seferinde kendi milli savunma bakanını feda edip yoluna devam etmeyi tercih etti. Böyle bir çatışma ve sonuç DP ile asker arasında karşılıklı güvensizliği daha da derinleştirdi. 1954 seçimlerinde DP, Cumhuriyet tarihinin rekor oy oranlarına ulaştı. Başbakan Menderes'i alınan oy kadar, DP saflarında siyasete giren asker sayısının fazla olması mutlu etmişti. Ülkede büyük bir iyimserlik vardı ve Menderes'in ordudan duyduğu endişe bir süreliğine kayboldu. DP'nin gücün zirvesine ulaşması, otoriter eğilimler gösteren uygulamalara gitmesine sebep oldu. Bu durum ülkedeki iyimserliği kısa sürede dağıttı. Siyasette çatışma ve gerginlik olağan bir hal aldı.

Ülkede ekonomi bozulmaya başladı ve DP iktidarına yönelik tepkiler yoğunlaştı. Siyasetteki gücünü kaybeden DP, asker içindeki desteğini de kaybetmeye başladı. DP asker ile bozulan ilişkilerini onarmak ve askeri kendi yanına çekmek amacıyla çeşitli tedbirler aldı. Örneğin DP, 1957 seçimlerinde üç kuvvet komutanını kendi listelerinden milletvekili adayı olarak gösterdi. Böylece orduyu daha rahat kontrol etmeyi düşünen DP, bir süre sonra yanıldığını anladı. Asker ile DP arasında ilişkiler son derece zayıftı. Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes ordu üzerindeki etkilerini tamamen yitirdiklerinin farkındaydılar. Askerin DP iktidarına karşı bir tehlike olmaması için, komuta kadrosunda sık sık değişikliklere gidildi. DP'liler üst düzey askerler değiştirildiğinde ya da bunlar DP iktidarına sadık kaldığında hiçbir sorun kalmayacağını düşünüyorlardı. Bu düşüncenin ne kadar yanlış olduğu 27 Mayıs askeri darbesiyle anlaşıldı.

DP İktidarında Askerin Rahatsız Olduğu Konular

On yıldır iktidarda olan DP iktidarının 27 Mayıs 1960'ta bu kadar kısa ve kolay devrilmesinin arkasında pek çok sebep vardı. 27 Mayıs'a gelirken DP iktidarı muhalefet, üniversite ve basınla kavgalıydı. Darbe gerçekleştiğinde DP'nin yanında duracak ve DP'yi savunacak kimse yoktu. DP halktan aldığı güce dayanarak bir bütün halinde herkesle kavgaya

ediyordu. Kendisine karşı olan cepheyi bu kadar genişleten DP, halkı Vatan Cephesi altında örgütleyerek toplu bir mücadele yürütme gayretindeydi. Fakat 27 Mayıs sabahı DP'liler gibi halkta ne olduğunu anlayamadı. Bu darbe sadece DP iktidarına karşı değil, milli iradeye yani halka karşı da yapılmıştı.

27 Mayıs darbesini tek bir nedene bağlayarak açıklamak mümkün değildi. DP iktidarına karşı 27 Mayıs darbesinin gerçekleştiren askerin birçok farklı sebebi vardı. Asker arasında DP iktidarının ilk gününden itibaren başlayan memnuniyetsizlik zamanla birikmiş, olgunlaşmış ve iktidar dışındaki güçler tarafından genel kabul gördükten sonra patlak vermişti. DP'ye karşı askerin rahatsız olduğu konular şunlardı:

1. **Atatürk hassasiyeti:** Askerin Mustafa Kemal Atatürk'e bağlılığı ve sadakati tartışılmaz bir gerçektir. Asker DP döneminde irticaya ödün verildiğini, devrimlere yeterince sahip çıkılmadığını, inkılaplardan uzaklaştığını düşünüyordu. Örneğin Ezanın tekrar Arapça okunmaya başlanması inkılaplardan geriye doğru gidiş olarak algılandı

2. **İsmet İnönü faktörü:** Başbakan Menderes ile Anamuhalefet lideri İnönü arasında sert çatışmalar yaşandı. Milli Mücadelenin sembol isimlerinden, Lozan Barış Anlaşmasının mimarı ve Cumhuriyetin kurulmasına çok önemli katkılar sunan bir devlet adamı olan İsmet İnönü'nün şahsına yönelik sert eleştiriler asker arasında huzursuzluğa yol açıyordu. Ayrıca İsmet İnönü'nün, politikada zor zamanlar yaşadığı dönemlerde askeri garnizonları ziyaret

ederek askerlerle günlük politikayı konuşması askerlerin İnönü'yü daha çok sahiplenmesine ve askerler arasında iktidara karşı duyulan tepkinin daha da artmasına sebep olurdu.;

3.NATO: Türkiye NATO'ya katıldığı zaman Türk subayları NATO karargâhlarında çeşitli görevler almaya başladılar. Özellikle ABD'li subayların Türk ordusu ve subaylarına yönelik tavırları asker arasında rahatsızlıklara sebep oluyordu. Ayrıca ABD'nin Türkiye üzerinde bu kadar çok nüfuz kazanması da subayları rahatsız ediyordu.

4. Başbakan Menderes, Ortadoğu'da Türkiye'yi daha etkin yapmak için Hava Kuvvetlerine büyük önem verdi ve Eskişehir'de yeni bir Hava Harp Okulu kurmaya çalıştı. Genelkurmay eğitimde ayrılık oluşturacağını iddia ederek bu okulun kurulmasına muhalefet etti. Ordu içinde özellikle karacı askerler arasında Başbakanın havacı askerleri kayırdığı ve havacılara daha fazla önem verdiği düşüncesi oluştu.

5. DP döneminde ekonomik ve sosyal yapıda büyük değişimler yaşandı. Şehirlere göç gerçekleşti ve yeni bir orta sınıf ortaya çıktı. Sosyal yapıda meydana gelen bu değişimle birlikte Askerler tek parti devrindeki "seçkin" ve "öncü" rolü kaybettikleri için de iktidara karşı oldukça tepkiliydiler.

6. Başbakan Menderes'in aşırı özgüveni ve askerler

yönelik sarf ettiği iddia edilen, "Paşalar saltanatını yıkacağım", "Ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim", "Battal Gazi ordusu" gibi sözler askerler arasında dilden dile aktarılıyor, DP iktidarına karşı var olan tepkiyi iyice artırıyor.

7. Genelkurmay Başkanlığı 1949'da Milli Savunma Bakanlığına bağlandı. Bu uygulama CHP tarafından yapılmış olsa da fiiliyata geçmesi DP döneminde oldu. Askerler statü olarak kendilerinden düşük olduğuna inandıkları bir makama karşı sorumlu ve bağlı olmayı kabullenemediler. Sıklıkla milli savunma bakanlarıyla sorun yaşadılar.

8. İsmet İnönü'nün Uşak'ta ve Topkapı'da fiili saldırıya uğraması

9. DP döneminde muhalefete karşı izlenen sert politikalar. (CHP'ye ait bazı malların hazineye aktarılması, Millet Partisinin kapatılması vb.)

10. Menderes hükümetinin otoriterliğe doğru giden katı tavrı

11. Hükümetin bürokrasi, basın, üniversite ve STK'larla çeşitli sorunlar yaşaması

12. 1960 yılından itibaren ülkenin biriken pek çok sorununa karşı siyasetin çözüm üretmekte zorlanması. Askerler genel olarak yukarıda sözü edilen konulardan rahatsızdılar. Bu rahatsızlıklarını çeşitli şekillerde iktidara gösteriyorlardı.

Darbeci Komitelerin Oluşması

DP iktidarını devirmeye yönelik ilk darbe komitesinin tam olarak nerede, ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. 1950 yılından itibaren ordu içinde birbirinden habersiz darbe yapılanmalarının olduğu da tahmin edilmektedir. Zira rahatsız olan askerler, gizlice bir araya gelerek ortak duygu ve düşüncelerini paylaşmaktaydılar.

27 Mayıs Askeri Darbesini gerçekleştiren grubun 1954 yılından itibaren toplanmaya başladığı zannedilmektedir. 1955 Ekim'inde kurmaylık eğitimi için bir araya gelmiş subaylar arasında Faruk Güventürk'ün öncülüğünde darbeci grup toplanmaya başladı ve zamanla yeni katılımlarla genişledi. Bu örgütlenmeyle birlikte 1956 yılında Talat Aydemir'in öncülüğünde farklı bir darbe komitesi daha olduğu anlaşıldı. Bu iki grup 1957 yılında DP iktidarına karşı ortak darbe yapmak için birleştiler. Ordu içinde bu iki grubun dışında farklı grupların olduğu bilinmekteydi.

Darbeci askerler öncelikle Genelkurmay içinde rahat hareket etme ve örgütlenme imkânı bulabilmelerine imkân tanıyacak stratejik yerleri ele geçirdiler. Askeri birliklerin komuta katlarını kontrol altına aldılar. Geleneksel İttihat ve Terakki tarzı hücrelere ayrılmış örgütlenme biçimine gittiler. Birbirinden habersiz hücre şeklinde örgütlenen darbe komitesi, farklı şehirlerde ve birimlerde sessizce örgütlenme sürecine devam etti. Her bir hücrenin üst ve altla ilişkileri son derece sınırlıydı. Kimse kimseyi tam olarak tanıyamıyordu. İletişim ve ilişki, son derece sınırlı ve birbirinden habersiz personelce sağlanıyordu. Darbeci askerler TSK içinde yeterli sayıya ve etkinliğe ulaştıklarını düşünmeye başladılar. Harekete geçmek için fırsat kollayan darbeci subaylar, hazırlıklarını 1957 seçimleri üzerine yaptılar. DP'nin halk desteğini kaybedeceğini düşünen darbeciler, DP'nin iktidarda kalmak için seçim hilesine başvuracağını bu durumun iktidarın meşruiyetini yitirmesine sebep olacağını böylece iktidara müdahalenin

meşru bir hale geleceğini hesapladılar. Darbeciler 1957 seçimleri sonrasında harekete geçmek için hazırlıklarını yaptılar. Fakat 1957 seçim sonuçları Darbeci subaylar için sürpriz oldu. DP seçimlerde oy kaybetmesine rağmen iktidarı kaybetmedi.

Darbeci subaylar örgütlenme ve darbeye hazırlık sürecinde en büyük sıkıntıyı 23 Aralık 1957'de Binbaşı S. Kuşçu'nun darbeyi ihbar etmesiyle yaşadılar. Darbe hazırlıklarının öncü kadrosunda yer alan F. Güventürk'ün de içinde yer aldığı bir kısım subay tutuklandı. Aslında yakalanan ve ortaya konulan gerçek darbeciler ve darbe planlarıydı. Fakat başta darbe olayından haberi olan Milli Savunma Bakanı Ş. Ergin olmak üzere yargulamayı yapan askeri hâkimlerin yardımlarıyla darbeciler aklandılar. İhbarı yapan S. Kuşçu iftira atmaktan cezalandırıldı. 9 Subay hadisesi olarak adlandırılan bu hadiseyle darbeciler daha dikkatli ve yavaş adımlarla ilerlediler. Bu durum, darbenin gerçekleşme tarihinin gecikmesine neden oldu.

Bazı şeyleri iyi sezen Cumhurbaşkanı Bayar, olayın üzerine gidilmesini ve şebekenin tamamen ortaya çıkarılmasını ısrarla istemesine rağmen Başbakan Menderes aynı şekilde düşünmüyordu. Başbakan Menderes olayın fazla büyümesi halinde kamuoyunda askerlerle iktidar arasında bir sorun olduğu şeklinde bir algı oluşturacağını düşünerek konunun hızla kapatılmasına taraftar oldu. Menderes olayı sadece milli savunma bakanını değiştirerek geçiştirdi.

Darbe için hazırlıklar devam ediyordu. Darbecilerin bu süreçte karşılaştıkları en önemli sorun, darbeye liderlik edecek üst düzey bir asker ya da siyasi lider bulamamaktı. Darbeci subaylar farklı kanallardan İsmet İnönü'ye liderlik teklif ettiler. İnönü, bu durumun DP tarafından kendisine kurulmuş bir tuzak olabileceğini düşünerek teklifleri reddetti fakat durumdan kimseyi haberdar da etmedi. Darbeci subaylar ikinci liderlik önerisini DP'nin MSB'si olan Şemi Ergin'e yaptılar. Bakan da içinde yer aldığı hükümete karşı yapılacak darbenin liderliğini nazikçe reddetti. Bakan Ergin, Başbakana hiçbir

bilgi de vermedi. Darbeciler darbenin başına geçmesi için KKK Org.Necati Tarcan'a liderlik teklifinde bulundular ve olumlu cevap da aldılar. Fakat Org. Tarcan'ın 1958 yaz aylarında ani ölümü, darbecileri lidersiz bıraktı. Darbeci subaylar TSK içinde kurulmuş bütün darbeci örgütleri birleştirecek, orduyu arkasında tutabilecek bir üst düzey askeri lider aramaya devam ettiler. Bu özelliklere sahip olduğunu düşündükleri birkaç Generale teklif ettiler her seferinde olumsuz cevap aldılar. Darbeye öncülük edebilecek bir lider bulunamıyordu.

TSK'nın üst kademesinde Genelkurmay Başkanının görev süresi bir yıl daha uzatıldığı için emekli olması beklenen Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'de hükümete karşı bir kırgınlık vardı. Darbeci subaylar bu kırgınlıktan istifade edebilmek için Org. Gürsel'le irtibata geçmenin yollarını aramaya başladılar. İlk yoklamalarda Cemal Gürsel'in darbeye karşı olmadığı anlaşıldı. Org. Gürsel'in yardımıyla kara kuvvetleri içinde son derece stratejik 35 noktaya darbeci subayların ataması yapıldı. 30 Nisan 1960'da darbe hazırlığında olan tüm grupların birleşmesi sağlandı. Adım adım darbeye doğru giderken KKK Org. C. Gürsel'in 3 Mayıs'ta yıllık izine ayrılması darbecileri zor durumda bıraktı. C. Gürsel'in Ankara'da bulunmadığı zaman darbe komitesini yönetecek üst düzey bir lider arayışına girildi. Darbeyi fiilen

yönetecek komutan olarak Gn. C. Madanoğlu'nun liderlik yapmasına karar verildi. Darbeciler iktidarı devirmeye hazırdılar yalnız bu müdahaleyi meşru hale getirecek bir siyasi zemine ihtiyaç vardı.

Siyasi Kavgalar

On yıllık süre içinde iktidar partisi DP ile Anamuhalefet CHP arasında sağlıklı bir işbirliği ve iletişim hiçbir zaman kurulamadı. Aslında bu sorunun köklerinde çok partili hayata geçiş sancıları vardı. Yani 14 Mayıs'ta DP iktidar olduğunda ne kadar iktidara olmaya hazırlıksa CHP de iktidarı kaybettiğinde anamuhalefete o kadar hazırlıklıydı. Kısacası her iki parti bu yeni dönemde üstlendikleri sorumluluklara yeterince hazır değillerdi. Bunun için on yıllık sürede (kısa aralıklar dışında) her iki parti arasında sürekli bir kavga ve kıyasıya bir çatışma dili hâkim oldu. Ülkede siyasette gerilimin arttığı karşılıklı çatışmanın yoğun olarak yaşandığı bir zamanda Londra yakınlarında meydana gelen bir kaza iç politikadaki kavgaları bir anda kesti. Başbakan Menderes'in Kıbrıs görüşmeleri için İngiltere'ye giden uçağı Londra yakınlarında düştü. Başbakan Menderes'in ekibinde yer alan birçok isim kazada hayatını kaybederken, Başbakan kazadan yaralı olarak kurtuldu. Başbakan Türkiye'ye döndüğünde ülke Menderes'in etrafında kenetlendi. İktidar ile muhalefet arasında bir yakınlaşma meydana geldi,

Siyasette kavga bir süreliğine sona erdi. Fakat bu durum siyasette kalıcı ve sürekli hale getirilemediği için siyasette çatışma tekrar geri geldi.

Siyasette fiili darbe sürecine gidilen yol iktidar ve muhalefetin ortak çabalarıyla inşa edildi. Anamuhalefet partisi CHP lideri İsmet İnönü "Büyük Taarruz" adını verdiği bir dizi şehirde seri mitingler yapmak için harekete geçti. Genel Başkan İsmet İnönü'nün miting için seçtiği şehirler Milli Mücadele zamanında İnönü Savaşlarının güzergâhı takip edilerek oluşturuldu. CHP Genel Başkanı İnönü'nün öncülüğünde 46 milletvekili ve partili bir grubun katılımından oluşan kalabalık bir heyet Ankara'dan yola çıktı. Olaylar heyet Ankara'dan yola çıkmadan başladı. Kafile Uşak'a geldiğinde CHP'lilerle DP'liler arasında şiddetli kavgalar yaşandı. İsmet İnönü'ye yönelik saldırılar oldu. Heyet Manisa'ya güçlüğüyle ulaştı ve İsmet İnönü Hükümet aleyhine çok sert mesajlar verdi. İnönü programına İzmir'den devam etmek istedi fakat İzmir Valisi mitinge izin vermedi. CHP kafilesi İstanbul'a geldi. Topkapı'da İnönü'nün arabası taciz edildi, İnönü bir asker tarafından tesadüfen kurtarıldı.

Tırmanan siyasi kriz ve gerilimler darbecilerin arzu ettiği zeminin oluşmasını hızlandırdı. İktidar muhalefete karşı katı ve sert davranırken muhalefet iktidara karşı her türlü imkânı sonuna kadar kullanıyordu. Kayseri'de DP'lilerle CHP'liler arasında olaylar çıkmış hadise mahkemeye intikal etmişti. Şehirde siyasi tansiyon oldukça yüksekti.

BAŞVEKİL'İN UÇAĞI LONDRA CİVARINDA DÜŞÜP PARÇALANDI Menderes sağ-salim kurtuldu

Hafif sıyrıklarla kazayı atlatan Başvekil Adnan Menderes Londra kliniğinde sıhhi muayeneden geçirildi, netice müsbet

21 Kişilik heyetimizden sadece 10 kişi kurtuldu 14 ölü olduğu sanılıyor

Acı haber şehrimizde dün gece nasıl duyuldu

Herkes faciası dıyay duymas için bir haber alabilmek için telefonlara sarıldılar. İstanbul bayecan ve büyük azırlık içinde idi

Bu hava içinde İsmet İnönü, Kayseri'ye gitmek istediğini açıkladı. Kayseri Valisinin olumsuz cevabına rağmen İnönü kararından vazgeçmedi. İnönü'nün Kayseri ziyaretinde askere İnönü'nün şehre girmesine mani olunması emri verildiği halde asker, bu emri dinlemediği gibi İnönü'ye büyük saygı ve hürmet göstererek tavrını ve tarafını ortaya koydu. Türk Silahlı Kuvvetleri içinde bu kadar büyük rahatsızlık varken ve darbeye yönelik hazırlıklar yapılırken Hükümetin neden haberi olmadı. Başbakan Menderes'e yüzlerce ihbar mektubu geldi. Bu mektuplarda ordu içindeki kaynaşmayı ve en ince detayına kadar ortaya koyan bilgiler mevcuttu. Mülki erkândan üst düzey yöneticiler, bakanlar kanalıyla Başbakana darbe haberini gönderdiler. Hatta en güvendiği yakınları bile Başbakan Menderes'i darbeci subayların isimlerini vererek uyardılar. Yabancı ülkelerin Ankara büyükelçileri kendi ülkelerine darbenin yaklaştığını bildiren mesajlar gönderiyorlardı. Darbenin adım adım geldiğini herkes görüyordu fakat Başbakan Menderes göremiyordu. Darbeden üç gün evvel Başbakan Menderes, Başbakanlık konutunun terasında yakın dostları ve bazı bakanların bulunduğu bir ortamda, "Kardeşim! Şu Ankara'ya bak! Şu ufka bak! Şu Mehmetçiğe bak! İhtilal olacak diyorlar! Bu Mehmetçik mi bana ateş edecek? Ben ki onun köyüne yolu götürdüm, suyu götürdüm, makineyi, işi, parayı götürdüm...

Onun Ayşe'si için, Fatma'sı için, anası için, babası için neler yapmadım? Ben gecemi, gündüzümü, bunlara adamadım mı? ... Bunlar mı ihtilal yapacaklar?" dedi. Başbakan Menderes hiçbir zaman bu milletin bağrından çıkmış böyle bir kurumun darbe yapabileceğine ihtimal vermiyordu. Başbakan şikâyet ve ihbarlar çoğaldığı zaman üst düzey subayları toplayarak bir dizi görüşme yaptı ve bu subayların askerinin hükümetin yanında olduğu açıklamalarıyla tatmin olarak toplantıları sonlandırdı. Başbakan Menderes, Genelkurmay Başkanı Erdulhun Paşa'dan çok memnundu. Paşa'nın orduya hâkim olduğunu düşünüyordu. Ordudan her türlü şartlar altında, hiçbir şekilde, en ufak bir olumsuz tavır beklemiyordu.

Darbeye Adım Adım Gidiş...

Başbakan Menderes ülkedeki siyasi huzursuzluktan rahatsızdı. Fakat Başbakan bu huzursuzluğun kaynağı olarak CHP'yi görüyordu. Menderes'e göre eğer hükümeti devirmeye yönelik bir hazırlık varsa bu hazırlık mutlaka CHP teşkilatlarında yapılıyor. Başbakan Menderes bu durumu ispatlamak ve olası bir darbeye engel olmak için meclis bünyesinde

de bir tahkikat komisyonu kurulmasını istedi. Çalışmalarına başlayan Tahkikat Komisyonu oldukça geniş yetkilerle donatılmış ve ülkede her türlü siyasi tedbir ve araştırma yetkisine sahipti. Tahkikat Komisyonu 27 Nisan'da çalışmaya başladı ve öncelikle muhalefetin siyasi faaliyetlerine sınırlamalar getirmekle işe başladı. Mecliste muhalefetin çalışması oldukça zorlaştı. Muhalefet çıkış yolu olarak sokaklara yöneldi.

Sokak eylemleri 28 Nisan'da Beyazıt meydanında öğrenci olaylarıyla başladı. Bazı üniversite hocalarının da cesaretlendirdiği öğrencilere, CHP'nin gençlik kolları da destek verdi. Öğrenciler, hükümet karşıtı eylem için Beyazıt Meydanına indiler. Hükümet eylemi sert tedbirlerle dağıtmaya çalıştı. Öğrencileri korumaya çalışan İÜ Rektörü S.S. Onan'ın tutuklanması, protesto hareketinin çok daha büyümesine neden oldu. Polis olayları bastırmakta yetersiz kaldı, asker çağrıldı. Olay yerine gelen asker protestocu öğrenciler tarafından alkışlarla karşılandı. Asker ile öğrenciler arasında karşılıklı sevgi gösterileri meydana geldi. Tutuklamak için kışlaya götürülen kırk kadar öğrenci asker tarafından yolda serbest bırakıldı.

28 Nisan 1960 Olayları

İstanbul'daki olaylar bir gün sonra Ankara'ya sıçradı. Hükümet Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan ederek olayları bastırmaya çalıştı. Başbakan Menderes olayların daha da yayılmasını engellemek için radyoda halka yönelik bir dizi konuşma yaptı fakat sokak üzerinde fazla etkili olamadı. Aslında darbeci subayların doğrudan hedefinde olan kişi Başbakan Menderes değildi. Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel yıllık izne ayrılmadan evvel MSB vasıtasıyla Başbakan Menderes'e gönderdiği mektupta, olayların sorumlusu olarak Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı gördüklerini, belirtiyordu. Başbakan Menderes bu mektup hakkında hiçbir işlem yapmadığı gibi Cumhurbaşkanı Bayar'a da mektup hakkında bilgi vermedi. Darbecilere göre ülkedeki kargaşa hızla artıyor olası darbeye meşruiyet sağlayacak şartlar oluşuyordu. Ülkenin kontrolü DP iktidarının elinden hızla kaymaktaydı. İktidara karşı hemen her gün bir etkinlik düzenleniyordu. 5 Mayıs'ta muhalefet Ankara-Kızılay'da dev bir miting düzenledi. Meydanı dolduran coşkulu kalabalık

“Menderes istifa” diyerek bağıyordu. Menderes Meclisten çıkarak miting alanına geldi ve kalabalığa dönerek “Ne istiyorsunuz” diye sordu. Menderes’in aldığı cevap, “Hürriyet istiyoruz” oldu. Menderes şahsına ve hükümetine karşı olan bu tepkiye fazla anlam veremiyordu. Başbakan Menderes o akşam kabinesini topladı ve halk desteğini kaybetmişlerse derhal erken seçime gidilebileceğini ifade etti. Kabine de Menderes’in bu görüşünü benimsedi. Menderes bir dizi halk mitingleri gerçekleştirdi. DP İzmir’de 15 Mayıs 1960 tarihinde muazzam bir miting düzenledi. Mitingde Başbakan Menderes’i 200 bini aşan tarihi bir kalabalık karşıladı. Halktaki coşku inanılmazdı. Menderes’e yönelik büyük ilgi ve sevgi gösterileri vardı. Ankara’daki siyasi hava

çok farklıydı. 21 Mayıs’ta askeri öğrencilerin öncülüğünde subayların da destek verdiği silahsız bir grup Ankara Orduevinden Çankaya’ya doğru yürüyüşe geçti. Herhangi bir olay çıkmadı fakat Menderes ve DP ileri gelenleri çok şaşırıldı. Bu zamana kadar yapılan protesto yürüyüşlerinin ve olayların CHP tarafından tasarlandığı ve tezgâhlandığını düşünen Menderes, askeriye bu tarz bir protesto beklemiyordu. Ordu geleneklerine ve kanuna açıkça aykırı bu durum karşısında Menderes, olayı takip edenlerden öğrencilere iyi davranmalarını istemiş, bu protesto yürüyüşünü basit bir okul hadisesi gibi değerlendirmişti. Siyasetteki gerginlik sürüyordu. 25 Mayıs’ta Mecliste DP’ye mensup milletvekilleriyle CHP’li

milletvekilleri arasında büyük bir kavga çıktı. Birçok milletvekili yaralanarak hastaneye kaldırıldı. Gazetelere yasak geldiği için haber yayınlanmadı. Ülkenin her yerinden darbe söylentileri yayılmaya başladı. Hükümet ülkeye hâkim olmakta zorluk yaşıyor ve her gün bir yerlerde olay çıkıyordu. DP iktidarı gerekli önlemleri almak üzere bir dizi tedbirler almak için çalışmaya başladı. Hükümet Ankara’daki askeri birliklerle Konya ve Adapazarı’ndaki birliklerin yerinin değiştirilmesi ve Ankara’daki Harbiye’nin taşınması için emir çıkardı. Bu durum darbecilerin planlarına büyük zarar veriyordu. Darbeciler artık harekete geçme zamanının geldiğini düşünüyorlardı. Ankara’daki darbe söylentilerinden bunalan Menderes, Eskişehir’den başlayarak bir dizi yurt gezisine çıktı. Menderes 25 Mayıs’ta Eskişehir’e gitti. Uçaktan inen Menderes, kendisini karşılamaya gelen askeri

birliğe tam selam vereceği sırada yetkili subay askerlere “geri dön” komutu verdi, askerler “dağ başını duman almış” marşını söyleyerek Menderes’in yanından uzaklaştılar. Başbakanın eli havada kaldı. Başbakan sessizce havaalanından uzaklaştı. Menderes şehirde halka hitap etmek istedi. Kalabalık toplanmış Başbakan Menderes’i dinlemek için sabırsızlanıyordu. Fakat Menderes’in mikrofonu çalışmadı, daha önce kablolar kesilmişti.

27 Mayıs İhtilali

26 Mayıs 11.30'da toplanan darbeci subaylar, öğleden sonra tekrar toplanarak 27 Mayıs sabaha karşı 03.00'de darbeyi başlatma kararı aldılar. Aynı saatlerde Genelkurmay Başkanı, üst düzey komutanları toplayarak askerleri herhangi bir kalkışmaya girişmemeleri için uyarıyordu. Oysa salondaki subaylar tercihlerini daha evvel yapmışlardı. Gece 23.00'de Gn. Madanoğlu darbecileri toplayıp yemin ettirerek darbe için son toplantıyı yapmış oldu.

Darbe sabaha karşı saat 03.00'te İstanbul'da başladı. Darbeciler evvela İstanbul Radyosunu ele geçirdiler. Ankara'da ciddi bir çatışma meydana gelmeden darbeciler şehre hâkim oldu. Türkiye, Ankara Radyosunda 05.15'de okunan Türk Silahlı Kuvvetleri Bildirisiyle darbeden haberdar oldu. Sabah 08.20'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Çankaya Köşkünde teslim alınmasıyla darbe girişimi başarıya ulaşmış oldu.

Darbe gerçekleştiği saatlerde Başbakan Menderes Eskişehir'deydi. İstanbul'dan 04.30'da Eskişehir'deki askeri yetkililere darbenin başladığına ilişkin işaret geldi. Bir grup asker Menderes'i teslim almak için kaldığı misafirhaneye gittiklerinde Menderes'i bulamadılar. Uçaklar havalandı şehrin her tarafında hareketli bir arama faaliyeti başlatıldı. Uçaklar tarafından Menderes'in arabasının Kütahya'ya doğru gittiği tespit edildi. Menderes Kütahya'da teslim alınarak Eskişehir üzerinden Ankara'ya nakledildi. Menderes'in uçağının havaalanına indiği saatlerde darbenin fiili liderliğini yapacak olan ve İzmir'de yıllık iznini kullanan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in uçağı da İzmir'den havalanarak Ankara'da havaalanına iniyordu.

Darbeciler Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan başlayarak, Başbakan Menderes, Bakanlar, DP üst düzey yöneticileri, Tahkikat Komisyonu üyeleri, üst düzey askeri komutanlar ve emniyet yetkililerini tutuklayarak Harp Okulunda toplamaya başladılar. Askeri öğrenciler okulda toplanan siyasilere karşı son derece kaba ve rencide edici bir davranış gösterdiler. Harp Okulunda toplanan DP'lilerin ilk kafilesi 30 Mayıs'ta Yassıada Mahkemesi'ne sevk edildi. Yargılamaların tamamı Yassıada'da gerçekleştirildi. Yassıada Mahkemesi'nde 592 sanık hakkında 19 ayrı dava açıldı. Yassıadada yargılaması yapılan DP'lilere yönelik en ciddi suçlama "Anayasa'yı ihlal davasıydı". DP'li yöneticiler dikta rejimi kurmakla suçlandılar. Savcı yargılanan sanıkların 228'i hakkında idam cezası isterken, geri kalanlar hakkında müebbet haptisten başlayarak çeşitli

cezalar talep etti. 15 Ekim 1960'da başlayan yargılama 15 Eylül 1961'de tamamlandı. Yüksek Adalet Divanı Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkında oybirliği ile, 11 sanık hakkında da oy çokluğuyla idam kararı verdi. Böylece mahkemeden 15 idam kararı çıkmış oldu. Kararın uygulanabilmesi için Milli Birlik Komitesi'nin onayına sunuldu. MBK, Başbakan Menderes ile birlikte iki bakanın cezasını onayladı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'la birlikte 11 kişinin cezasını ömür boyu hapse dönüştürdü. Böylece Yassıada mahkemelerinin vermiş olduğu hükümler 3 idam, 12 müebbet hapis ve çeşitli zamanlara yayılmış hapis cezaları olarak kesinleşmiş oldu.

27 Mayıs Sonrası Tesis Edilen Yeni Yönetim

27 Mayıs 1960'tan sonra ülke yönetimi Org. Cemal Gürsel'in başkanlığındaki yüzbaşı rütbesinden general rütbesine kadar çeşitli rütbelerdeki 38 kişiden oluşan Milli Birlik Komitesine geçti. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren subayların kafasında esaslı bir değişim ve daha önceden tasarlanmış bir plan yoktu. Hatta darbenin başarıya ulaşması sonrasında ne yapacakları konusunda kısa süreli bir bocalama bile yaşadılar.

Darbeciler İÜ Rektörü Sıddık Sami Onar başkanlığında beş hukuk profesörünü Ankara'ya davet

ederek yeni bir anayasa hazırlamaları için görev verdiler. Bu hukukçular öncelikle darbeyi meşrulaştıracak bir fetva yayınladılar. Yayımlanan bu bildiriyle DP Hükümetinin Tahkikat Komisyonu kurarak anayasaya aykırı hareket ettiği için meşruiyetini yitirdiğini ve darbenin haklı gerekçelere dayandığını açıkladılar. Böylece Demokrat Parti'nin darbenin birinci derecede sorumlusu ve ülkenin içine düştüğü bu amansız durumun faili olarak tespit edilmiş oldu. Bir kez daha ulema ile asker işbirliği yaparak iktidarı değiştirmiş oldu.

içinde bu zamana kadar yapılmış en büyük tasfiye hareketiydi. Ordudan sonra sıra üniversitelere geldi. Bir gecede 147 öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırıldı. DP taraftarı gördükleri ya da 27 Mayıs'ı yeterince desteklemediğini düşündükleri basın kurumları kapatıldı. Doğu Anadolu Bölgesi'nde, DP'yi destekleyen ileri gelen hatırlı aile reisleri "ağaları" batı illerine sürgüne gönderildi. Ülkede büyük bir cezalandırma ve dışlama politikası uygulanıyordu. Bu durum kısa sürede MBK içinde de görüş ayrılıklarına sebep oldu ve kurul üyesi 14 kişi yurt dışında çeşitli görevlere gönderilerek kuruldan uzaklaştırıldı. 27 Mayıs sonrası kurulan düzenle yeni bir yapılanma arayışına girildi. 9 Temmuz 1961'de yapılan halk oylamasıyla yeni anayasa yürürlüğe girdi. 15 Ekim'de genel seçimlere gidildi. Seçimlerde darbecilerin beklediği gibi CHP oy patlaması gerçekleştirilemedi. CHP genel oyların sadece %36.7'sini alabildi.

Cemal Gürsel, Devlet Başkanı, Başbakan, Başkomutan, Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı gibi makamların yetkilerini üzerinde topladı. Öncelikle yeni düzeni şekillendirecek altyapıyı inşa için geçici bir anayasa ilan edildi. Parlamento feshedildiği için yasama yetkisi MBK'ne geçti. Darbeci yönetim siyasete hızlı girdi. Öncelikle ordu içinde kendilerinden farklı düşündüğüne inandıkları ya da güvenilir bulmadıkları 260 generalin 235'ini ve 5000 kadar albay ve binbaşısı emekliye sevk ettiler. Bu TSK

Oysa DP'nin siyasi mirası üzerine kurulan yeni partiler Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP)'nin oylarının toplamı, DP'nin oylarını koruduğunu gösterdi. MBK üyeleri ömür boyu tabii senatör olarak yeni sisteme eklendiler.

Darbeciler 27 Mayıs "kardeş kavgasına meydan vermemek" ve "demokrasiyi içine düştüğü buhrandan" kurtarmak amacıyla gerçekleştirdiklerini iddia ettiler. Fakat darbecilerin tartışmalı icraatları, ülkedeki demokrasiyi kurtarmak yerine daha fazla mağduriyetlere yol açtı. Bu durum ülkedeki rahatsızlıkları daha da derinleştirdi. Bunun üzerine MBK'nin etkin olduğu İsmet İnönü iktidarına karşı çeşitli darbe girişimleri oldu. Harp Okulu Komutanı Alb. Talat Aydemir 1962 ve 1963'te iki kez başarısız darbe girişiminde bulundu. Darbeciliğin bir geleneği meydana geldi.

Cumhuriyetin 37. yılında bir askeri darbe ile hükümetin devrilmesi ve daha da acısı başbakanın

idam edilmesi son derece acı ve üzücü bir olaydır. Demokrasi tarihimiz için bir leke olan bu darbe, seçilmiş bir iktidarın zorbalıkla uzaklaştırılması milli iradeye yönelik ağır bir saldırıdır.

27 Mayıs'ı sadece hükümete yönelik sıradan bir müdahale olarak tanımlayamayız. Zira 27 Mayıs bu ülke kültüründe Osmanlı Devletiyle birlikte son bulmuş olan bir geleneği tekrar canlandırdı. Askerin siyasete ve devlet adamlarına müdahale ederek ülkeyi karanlığa sürükleme ve siyasetten rant elde etme çabasını tekrar başlattı. 27 Mayıs ile hortlayan bu zihniyet, Cumhuriyet tarihinde başarılı başarısız birçok darbenin temel ilham kaynağı oldu. Sosyal, toplumsal ve ekonomik sahalarda toplumun bünyesinde onarılması imkânsız yaralar açtı. Bugün bu topraklarda demokrasi fidanlarının yeterince yeşerememiş, ülkenin sosyal ve ekonomik bakımdan müreffeh bir ülke olamamasının en önemli sebeplerinin başında bu askeri darbe gelmektedir. 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen hükümeti devirme eyleminin uzmanlar tarafından tanımlanmasında farklılıklar görülmektedir. Bugün bu darbe için "darbe", "inkılâp" ve "ihtilal" gibi farklı tanımlamalar kullanılmaktadır. 27 Mayıs hiçbir zaman ordunun tamamı tarafından sahiplenilmedi. Darbe sonrası yapılan ilk seçimlerde halk tercihiyle darbeyi benimsemediğini gösterdi. DP iktidarının ülke yönetimini zorla elinde tutmak ya da zamanı

gelmiş seçimleri yapmamak gibi bir durumu da yok. Hatta Başbakan gerekirse erken genel seçimden söz ediyordu. Bütün bu eylemler darbenin meşru bir gerekçesi olmadığını gösteriyor. Ortada ordu içinde bir cuntacının hükümeti zorla devirerek siyasette kendilerine yer açma çabası söz konusuydu zaten bu duruma "darbe" deniyor. Dolayısıyla 27 Mayıs'ta meydana gelen hükümeti devirme eyleminin adı "darbe"dir. Yassıada'da kurulan mahkemenin teşekkül şekli, yargılamaların yapılışında takip edilen usul ve söz konusu davalar düşünüldüğünde bu gelişmelerin hiçbirinin ele tutulacak bir yanı yoktu. Mahkeme doğrudan MBK tarafından kuruldu. Mahkeme silahların gölgesinde, askeri vesayetin derin tesirinde sadece belirli konular ya da belirli kişilerin değil, bir dönemin yargılanmasını yaptı. Mahkeme adeta darbeye meşruiyet kazandırmak için DP iktidarı üzerine kurgulandı. Oysa darbeye giden yolda muhalefetin yanlışları söz konusu bile edilemedi. Kamu vicdanında aklanmış olan DP'liler için 1990 yılında TBMM, 27 Mayıs mağdurlarına ve DP mensuplarına iade-i itibar kanunu çıkardı. İdamlarının 29. yılında Başbakan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın mezarları devlet töreniyle Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve halkın katılımıyla İmralı adasından İstanbul'daki Anıtmezar'a nakledildi. Böylece hukuk önünde de DP'liler aklanmış oldular.

KAYNAKÇA

Belgeler

BCA, Fon No: 10 9 0 0 Yer No: 32 97 4

BCA, Fon No: 30 1 0 0 Yer No: 1 10 2

BCA, Fon No: 30 01 Yer No: 16 86 4

Sürelî yayın

Milliyet, 26 Mayıs 1960

Tetkik Eserler

AYDEMİR Şevket Süreyya, İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000

-----, Menderes'in Dramı, Remzi yay., İstanbul 1984,

BATUR, Muhsin, Anılar ve Görüşler, İstanbul 1985

BURÇAK, Rıfık Salim, On Yıllık Anıları (1950-1960), Kişisel Yay., Ankara 1998

DEMİR, Şerif, Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes, Paraf yay., İstanbul 2010

ERDEMİR Sebahat (Haz.), Milli Birliğe Doğru, C.I, Türk Devrim Ocakları Yay., Ankara 1961

İPEKÇİ Abdi- COŞAR Ömer Sami, İhtilalin İçyüzü, Uygun yay., İstanbul 1965

ÖZDEMİR, Hikmet, Rejim ve Asker, İz yay., İstanbul 1993

SEYHAN, Dündar, Gölgedeki Adam, Nurettin Uycan Matb., İstanbul 1966

WEİKER Walter F., 1960 Türk İhtilali, çev. M. Ergin, Cem yay., İstanbul 1967

YAVI, Ersel, İhtilalciler Subaylar, c.I, Yazıcı Yay., İzmir 2003

YEŞİLBURSA Behçet Kemal, "The 'Revolution' of 27 May 1960 in Turkey: British Policy towards Turkey", Middle Eastern Studies, Vol. 41, No. 1, January 2005, p. 117-125

ZÜRCHER, Erik Jan Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yay., İstanbul 1996